

ABDURAUUF FITRATNING “O‘ZBEK KLASSIK MUSIQASI VA UNING TARIXI” ASARIDA MUSIQIY TARBIYAGA OID QARASHLAR

Nayimova Munisa Abdurahimovna

BuxDU Pedagogika kafedrası

3-bosqich tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19180287>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 19-mart 2026 yil
Ma’qullandi: 21-mart 2026 yil
Nashr qilindi: 23-mart 2026 yil

KEYWORDS

*Fitrat, maqom, musiqiy ta’lim,
tarbiya, milliy o’zlikni anglash,
jadidchilik.*

ABSTRACT

Mazkur maqolada Abdurauf Fitratning “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” asari tahlil qilinib, undagi musiqiy tarbiya, milliy ong, estetik did va maqom san’atiga bo‘lgan yondashuvlar o‘rganilgan. Asarda Fitratning musiqaga oid pedagogik qarashlari va ularning zamonaviy musiqa ta’limidagi ahamiyati yoritilgan. Shu jihatdan maqolada Fitrat asarining zamonaviy musiqa ta’limi takomili uchun xizmat qilishi, ilmiy-metodik dastur asos vazifasini bajarishi ilmiy asoslab berilgan.

XX asr boshlarida shakllangan jadidchilik harakati nafaqat ijtimoiy-siyosiy, balki ma’naviy-ma’rifiy sohada ham ulkan burilish yasadi. Bu harakatning yirik vakillaridan biri bo‘lgan Abdurauf Fitrat o‘zbek milliy uyg‘onish tafakkurining yetuk namoyandasi sifatida ko‘plab sohalarda – adabiyot, tilshunoslik, pedagogika, falsafa va, albatta, musiqa bo‘yicha ham yirik ilmiy meros qoldirgan. Ayniqsa, uning 1927-yilda yozgan “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” nomli asari milliy musiqiy tafakkur tarixida alohida o‘rin egallaydi.

Fitratning “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” musiqiy tarbiya, milliy ong, estetik did va ma’naviy tarbiya kabi masalalarga o‘ziga xos tarzda yondashilganligi, ko‘p asrlik madaniyatimiz tarixini yoritishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda mutafakkir olim nafaqat san’atshunos sifatida, balki pedagog-ma’rifatparvar sifatida ham namoyon bo‘lgan. Asarning mundarijasi, mohiyatida o‘zbek mumtoz musiqasi, uning boy tarixi yoritilganki, undagi qarashlar bugungi maqom san’ati takomili uchun dastur vazifasini o‘taydi.

“O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” asari o‘zbek musiqiy tafakkurida tarixidagi san’atga ilk bor ilmiy-nazariy baho berilgan qimmatli manba bo‘lib, unda Abdurauf Fitrat musiqani milliy o‘zlikni anglash, estetik tarbiya va ruhiy kamolot vositasi sifatida talqin etadi. Asarda Fitrat musiqaning jamiyatdagi o‘rni, uning axloqiy va tarbiyaviy ta’siri haqida chuqur fikr yuritadi. Unga ko‘ra, musiqa inson qalbini yuksaltiruvchi, nozik tuyg‘ularni uyg‘otuvchi vosita bo‘lib, uni anglash va his etish – ma’naviy barkamollik mezonidir. Aynan shu sababli u musiqa tarbiyasiga alohida e’tibor qaratadi. Bu haqda olim yozadi: “Musiqa – bu faqatgina

quvnoqlik emas, balki fikr, his va ruhning birlashgan ifodasidir”¹. Fitrat talqinicha, musiqa oddiy ko’ngilxushlik emas, balki inson tarbiyasining muhim elementidir.

Fitratning asarida musiqiy tarbiya avvalambor milliy o’zlikni anglash vositasi sifatida talqin etiladi. Fitrat o’zining «O’zbek klassik musiqasi va uning tarixi» asarida: «Bizning adabiyotimiz Sharq-islom adabiyotiga qanday bog’langan, qanday munosabatli ersa, musiqamiz ham Sharq-islom musiqasi bilan shunday bog’liq», deb yozadi. [2] Bu qarash yoshlarni milliy ildizlar orqali tarbiyalash kerakligini uqtirar edi.

“O’zbek klassik musiqasi va uning tarixi” asarining asosiy maqsadi o’zbek milliy musiqasini qadimiy turk ildizlari kontekstiga joylashtirishdan iborat edi. Fitrat mazkur asarida milliy kadrlarni tayyorlash, sharqshunoslik va musiqashunoslik sohalarining o’zbek musiqasi tarixini o’rganishdagi o’rni haqida mulohazalarini bayon etgan. Xususan, kitobda «Shashmaqom»ning qismlari hamda musiqa cholg’ulari haqida batafsil ma’lumotlar beriladi.

Fitrat faqat nazariy ish bilan cheklanmadi. Fitrat tashabbusi bilan Ota Jalol va Ota G’iyosdan Buxoro Shashmaqomi V. Uspenskiy tomonidan ilk bor notaga olinib nashr etildi. Bu amaliy qadam musiqiy merosni avlodlarga yetkazishning eng muhim yo’li sifatida qabul qilingan.

Shu fikrlar asosida Fitrat milliy maqom san’atiga alohida e’tibor qaratadi va shu orqali o’zbek xalqining estetik tafakkuri shakllanishini ko’rsatadi. Darhaqiqat, Fitrat uchun musiqa faqat estetik hodisa emas, balki tarbiyaviy vosita sifatida ham alohida ahamiyatga ega. Asarda u musiqaning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy jihatlarini chuqur tahlil qilib, yosh avlodning ma’naviy kamolotida musiqaning tutgan o’rniga e’tibor qaratadi. Fitrat shunday yozadi: “Inson yuragidagi nozik tuyg’ularni tarbiyalovchi eng ta’sirchan kuch bu – musiqa” [1]. Bunda musiqaning inson ma’naviy hayotidagi estetik vazifasi ko’rsatilgan. Fitrat bolalar va yoshlarga musiqani to’g’ri yetkazish, ularni milliy ruhda tarbiyalash g’oyasini ilgari suradi. Fitrat nazarida, har bir millatning ruhiy holatini aks ettiruvchi musiqiy tizim mavjud bo’lib, u aynan insonda o’zlik tuyg’usini shakllantiradi. Qolaversa, mutafakkir olim bolalarni shunchaki kuylatish emas, balki musiqani his qilgan holda anglatish tarafdori bo’lgan: “.....” [1].

Fitrat maqomlarni bolalikdan boshlab eshitish va o’rganish o’sib kelayotgan avlodning ma’naviy salohiyatini yuksaltirishga, milliy qadriyatlarga muhabbat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Mazkur g’oyalar bugungi yoshlarning maqom san’atiga e’tibori susaygan, yengil ohanglarga ko’proq muhabbat qo’ygan bir davr uchun nechog’li ahamiyatli ekanligini sezish qiyin emas. Yana olim qarashlaridagi bir jihat e’tiborli: uning fikricha, bolalarni “eski” deb hisoblangan maqomlardan chetda tutish milliy ongning zaiflashishiga olib keladi.

Fitrat Sharq maqomlarining milliy musiqa va madaniy ongni shakllantirishga xizmat qilishini ta’kidlaydi. Shu jihatdan, olim asarda o’zbek musiqa merosini, ayniqsa, Shashmaqom kuylarini chuqur tahlil qiladi. U Shashmaqomni faqat musiqiy janr emas, balki o’zbek xalqining madaniy xotirasi sifatida baholaydi. Mutafakkir olim bu haqda yozadi: “Shashmaqom – bu xalqning yuragidagi tarix, orzu va falsafa ohangidir”. Bu fikrni Shashmaqomning ilmiy ta’rifi deyish mumkin. Chunki Shashmaqomda millatning tarixi, orzu-umidlari, hayotiy qarashlari aks etadi.

¹ Фитрат. Ўзбек классик музикаси ва унинг тарихи. – Тошкент.

Mazkur kuzatishlar musiqiy tizimda Sharq musiqa nazariyasining chuqur ildizlari yotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, maqomdagi modal qurilish, ritmik murakkablik va intonatsion boylik Fitratni o'ziga rom etgan. U ularni o'zbek xalqining musiqiy tafakkurining yuksakligiga ishora sifatida ko'rsatadi.

Aytish kerakki, bugungi kunda Fitratning chuqur ilmiy asosga ega qarashlari musiqa ta'limida to'laqonli aks etmayapti. Ko'pincha yoshlar orasida zamonaviy estrada, xorij musiqasiga qiziqish ortgan bir davrda Fitratning maqomni o'rganishga da'vat qiluvchi g'oyalari muhimlik kasb etadi. Ayniqsa, bolalar musiqa ta'limida maqom elementlaridan foydalanish bo'yicha Fitratning qarashlari hozirgi pedagogika ilmida dasturiy asos vazifasini o'taydi.

Fitratning ilg'or qarashlari zamonaviy musiqa ta'limi, xususan, maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarni musiqiy tarbiyalash jarayonida ham muhim metodologik manba bo'la oladi. U musiqa vositasida milliy ong, estetik did, axloqiy fazilatlarini bolalikdan shakllantirish zarur deb biladi.

Bugungi pedagogika ilmida musiqaning rivojlantiruvchi, emotsional, tarbiyaviy ta'siri haqida ko'plab yondashuvlar ishlab chiqildi. Ta'kidlash kerakki, Fitrat bu g'oyalarni 100 yil ilgari surgan. U zamonaviy psixologiya va pedagogika tasniflamagan tushunchalarni o'zbek milliy tafakkuri asosida talqin qilgan.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, Fitratning "O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi" asarida ilgari surilgan musiqaga oid qarashlar bolalarning musiqiy tafakkurini shakllantirishga, ularning ruhiy-psixologik jihatdan rivojlanishiga xizmat qiladi. Qolaversa, yosh avlodning milliy musiqani anglash orqali milliy o'zlik tuyg'usini paydo qilishda muhim ma'naviy qurol vazifasini o'taydi. Shu bilan birga, chuqur tarbiyaviy qudratga ega bo'lgan Shashmaqom musiqasi borasidagi nozik kuzatishlar esa yetishib kelayotgan avlodni ma'naviy-ruhiy barkamol qilib tarbiyalashda, o'zbek xalqining ko'hna va qadimiy tarixiga muhabbat ruhida o'stirishda fundamental asos sifatida qimmatga ega.

Shunday qilib, Abdurauf Fitratning "O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi" asari nafaqat musiqa tarixiga oid ilmiy manba, balki yuksak did, milliy ong va ma'naviy qadriyatlar to'plami sifatida ham ahamiyatlidir. Asarda ilgari surilgan g'oyalar bugungi musiqa ta'limi uchun metodologik asos bo'la oladi. Fitratning maqom musiqasiga bergan bahosi, uni estetik va ma'naviy tarbiya vositasi sifatida talqin qilishi – hozirgi musiqa pedagogikasi uchun o'ta dolzarbdir. Bugungi zamonaviy ta'lim jarayonida Fitrat merosini chuqur o'rganish, undan pedagogik texnologiyalarda foydalanish – milliy o'zlik va madaniy ongni rivojlantirish yo'lida muhim qadam bo'ladi. Shunday ekan, Fitratning mazkur asari jadidchilikning keng qamrovli islohotlarida musiqaga ham jiddiy e'tibor qaratilganligini ko'rsatadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Фитрат А. Ўзбек классик музикаси ва унинг тарихи. – Тошкент: Фан, 1993. – 58 б.
2. Зоҳидов Ҳ. Фитрат ва жадидчилик мероси. – Тошкент: Фан, 1995.
3. Қосимов Ш. Музиқий тарбия ва миллий ғоя. – Тошкент: Ўқитувчи, 2009. – ...б
4. Раҳимов А. Ўзбек музиқий мероси ва унинг қадри. – Бухоро: Илм зиё, 2018. – ....б
5. Юнусова З. Музиқий таълим методикаси. – Тошкент: Муаллим, 2021. – ....б
6. Fitrat A. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. — Toshkent, 1927 (qayta nashr: 1993).
7. Fitrat A. Tanlangan asarlar. 2-jild: Ilmiy asarlar. — Toshkent: Ma'naviyat, 2000.
8. Kurbanova F.K. Fitratning qaytishi: Abdurauf Fitratning o'zbek milliy musiqa san'ati rivoji yo'lidagi buyuk xizmatlari. — 2022.

9. O'zbek milliy musiqiy me'rosini o'rganish va ularni yozib olishning musiqiy ijrochilik rivojidadagi tarixiy ahamiyati. — Oriental Art and Culture, 2023.

INNOVATIVE
ACADEMY